

HABERMAS TÖBBSÉGELLENES ÁLMA

DEMOKRÁCIA DÉMOSZ NÉLKÜL

FRANK FÜREDI

Az ókori athéni demokrácia kísérletétől kezdődően a politikai gondolkodók és aktivisták régóta hadilábon állnak a „néppel”. Különösen a demokrácia gondolata áll a többségi rendszer kritikusaiknak lesajnáló célkeresztjében. Platón a „többségi hatalomgyakorlás” csábító vonzerejére hivatkozott.¹ Emlékezetes módon Szókratész pedig elvetette Kritiász sokasággal összefüggő azon aggályait, hogy „ezek a doktrínák, ha megtehetnék, éppen úgy életet adnának, mint ahogyan halálba is küldenének – és éppen olyan kevés indokkal”.² A 18. század végéig, illetve a 19. század elejéig a Platón által a „sokaság”, valamint a csőcselék irracionálitása és brutalitása között láttatott összefüggést csak ritkán kérdőjelezték meg. Szemben az olyan klasszikus elméletekkel, amelyek aggályosnak tartották „a többség zsarnokságát”, a jelenkor többségellenessége nem kérdőjelezi meg nyíltan a demokrácia autoritásának jellegét vagy magát a népszuverenitás elvét. A demokrácia nyelvének mindenki számára kötelező ismerete a 21. században annak a totalitárius romboló jellegű történelmi tapasztalatnak a következménye, amely aztán a kifejezetten demokráciaellenes ethosz hitelenedéséhez is vezetett. Ugyanakkor a többségellenes gondolkodók azt mindig is folyamatosan megkérdőjelezték, hogy a demokrácia tényleg az emberek általi kormányzást jelenti-e. Ezt példázza az az álláspont, amely szerint a „demokrácia nem pusztán a többség uralmát, hanem a többség legitim uralmát jelenti”.³ Ebből a szempontból pedig világos, hogy nem a nép dönti el, mi is az a „legitim többségi uralom”.

LÉTEZHET-E TÖBBSÉGELLENES DEMOKRÁCIA?

A jelenkori demokráciaelméletek a többségi döntéshozatal dilemmáit vizsgálják. Ennélfogva gyakran azt a látszatot keltik, hogy az egyének és a kisebbségi csoportok jogai folyamatos fenyegetés alatt állnak, és ezért védelemre szorulnak a despotikus többség ellen. Ennek megfelelően gyakran támaszkodnak nem demokratikus, illetve bizonyos esetekben demokráciaellenes eljárásokra és intézményekre – így bíróságokra, nemzetközi szervezetekre és szakértői testületekre – annak érdekében, hogy ellensúlyozzák és korlátozzák a többség befolyását.

1 Vö. Tamás NYIRKOS: *Tyranny of the Majority: History, Concepts, And Challenges*, Routledge, London, 10.

2 PLATÓN: *Kritiász = Platón válogatott művei*, Európa, Budapest, 1983, 48, b11–c6. (A vonatkozó részt Devecseri Gábor fordította.)

3 Cornelia SCHNEIDER: *The Constitutional Protection of Rights in Dworkin's and Habermas' Theories of Democracy*, UCL Jurisprudence Review 2000, 103.

A demokrácia iránti retorikai elköteleződés ellenére a liberális demokrácia politikai kultúráját egy többségellenes reflex uralja. Ebből következően a demokrácia önmagában álló értéként ritkán élvez elismerést. A többségellenes gondolkodók pedig különösképpen úgy tekintenek a demokráciára, mint amelyben nincsen valódi érték. Ingram megfogalmazása szerint: az antipopulista gondolkodók számára a demokrácia nem jelent önmagában valódi értéket, mivel „ez egy fenyegetés, mégpedig az egyének alapvető jogai tekintetében”.⁴ Ebben a perspektívában a demokrácia a legjobb esetben is csak másodlagos értékkel bír és alárendelt az egyének és kisebbségek jogainak. Schneider érvelése szerint „a liberálisok meghatározó jelentőségűnek tartják az egyéni jogvédelmet a szuverén akaratával szemben”.⁵ A 21. században a többségellenes érzések a populizmussal és a népszuverenitással szemben jutnak kifejezésre. Ennek megfelelően például egy angol gondolkodó akként érvel, hogy „Arisztotelész demokráciáról alkotott felfogása relevánsabb, mint valaha.” Miért? Mert nyilvánvaló, hogy „az emberek akarata a legtisztább formájában csak kevés helyet hagy a jogállamiság számára”. E gondolat szerzője arra az álláspontra helyezkedik, hogy „Arisztotelész demokrácia elleni tiltakozásának gerincét az jelentette, hogy az aláássa a jogállamiságot”.⁶ Ebből a nézőpontból szemlélve pedig a többség akarata eredendően problematikus, ugyanis fenyegetést jelent azokra az értékekre, amelyek sokkal alapvetőbbek, mint maga a demokrácia.

A többségellenes gondolkodás meghatározó sajátossága a 21. században, hogy olyan demokráciamodellt vall, amelyben a démosz marginális szerepre van kárhóztatva. Ezt a felfogást legtalálósabban a „demokrácia démosz nélkül” kifejezés jellemzi, és legkövetkezetesebben Jürgen Habermas német politikai filozófus vallja.

Habermas az elmúlt évtizedek során az eljárási természetű demokrácia-elmélet számos különböző formáját hirdette. A jogász formát öltő döntéshozatal iránti elkötelezettsége azon a meggyőződésen alapul, hogy egy modern és összetett multikulturális társadalom nem alapulhat az „értékek közötti lényeges kompromisszumon, hanem kizárólag a legitím jogalkotási eljárást és a legitím közhatalom-gyakorlást övező kompromisszumon”.⁷

Látszólag úgy tűnik, hogy Habermas egy olyan elméletet támogat, amelyben a demokrácia összhangban áll a belső értékkel. Ugyanakkor demokráciafelfogását a többségi döntések kimenetelétől való félelem korlátozza. Azt állítja, hogy az egyéni és kisebbségi jogok miatti aggodalma nem jelent korlátot a demokrácia kiteljesedése előtt, hanem csak a tökéletlen többségi döntéshozatalt fékezi.⁸ Ebből a szempontból a demokrácia addig értékes, amíg a többségi döntéshozatal nem kerül összeütközésbe az egyéneket megillető szabadságjogokkal.⁹ Ezért a valóságban Habermas legfeljebb eszközértéke miatt tekint értéknek a demokráciára.

Habermas többségi elv iránt viseltetett ellenérzése az emberekkel szembeni gyanakvásból és az ezt megelőző politika előtti hagyományból fakad. Így akarja ugyanis felszabadítani a démoszt a nemzettel való kapcsolata alól, és ezért érvel amellest, amit úgy nevez, hogy „a népszuverenitás transznacionalizálódása”.¹⁰ Ezt az érvelését azzal igazolja, hogy a nemzetállamokon alapuló szuverenitás olyan álarccá vált, amelyet „régóta nem vesznek figyelembe”.¹¹ Így pedig a radikális demokrácia kifejeződéseként hirdetheti meg a területtől leválasztott népszuverenitást. Ugyanakkor a gyakorlatban e transznacionális szuverenitás habermasi felfogása lényegében a démosz politikától való megfosztását jelenti.

4 David INGRAM: *Habermas. Introduction and analysis*, Cornell UP, New York, 2011, 159.

5 SCHNEIDER: *I. m.*, 103.

6 Lásd Julian BAGGINI: *Aristotle's thinking has more relevance than ever*, <<https://www.prospectmagazine.co.uk/philosophy/aristotles-thinking-on-democracy-has-more-relevance-than-ever>>.

7 Jürgen HABERMAS: *Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State = Multiculturalism*, szerk. Amy GUTMAN, Princeton UP, Princeton, 1994, 135.

8 Jürgen HABERMAS: *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, MIT Press, Cambridge, 1996, 285.

9 Jürgen HABERMAS: *Moral Consciousness and Communicative Action*, MIT Press, Cambridge, 1991, 261. (Vö. magyarul is: *Kommunikatív etika. A demokratikus vitákban kiérlelődő konszenzus és társadalmi integráció politikai-filozófiai elmélete*, vál., ford. FELKAI Gábor, Miskolci Egyetem, Miskolc, 1995 – a Szerk.)

10 Jürgen HABERMAS: *The Crisis of the European Union. A Response*, Polity Press, Cambridge, 2012, 11. (Lásd magyarul is: *Esszé Európa alkotmányáról*, ford. PAPP Zoltán, Atlantisz, Budapest, 2012 – a Szerk.)

11 *Uo.*, VIII–IX.

A Habermas által körvonalazott nemzetekfeletti (transznacionális) intézmények átalakítják az embereket egy politikailag semleges közönséggé, akik így felszabadulnak a politikai akaratképzés terhe alól. Ezek a transznacionális intézmények inkább bírói, semmint politikai természetűek, s Habermas szavai szerint „nincs szükség arra, hogy a világpolgárok közös, alapvetően politikai jellegű akaratképzésben részt vegyenek”.¹²



SOKFÉLESEG A TÖBBSÉG AKARATA ELLEN

A történelem során a többségi elv klasszikus liberális kritikája az egyéni és kisebbségi jogok megóvásának legitím igényét tartotta szem előtt. A klasszikus liberális elméletek nem kérdőjelezték meg a nemzeti alapon szerveződő lakosság autoritását, mindösszesen csak azt kérték, hogy észszerűen és visszafogottan cselekedjen a hatalomgyakorlás során. Az elmúlt évtizedekben ugyanakkor a gondolkodók egy olyan felfogást fogadtak el, amelyben az embereket

Értelmiségi elit – Jürgen Habermas és Heller Ágnes
Budapest, 2014. május 29.
(Dudás Szabolcs felvétele,
Európai Bizottság)

¹² *Uo.*, 65.

– különösen pedig a homogén nemzeti többséget – negatív erőként ábrázolják. Az olyan, a globalizáció iránt elkötelezett gondolkodók, mint Habermas is, azért viseltetnek ellenérzéssel a „homogén” választókként jellemzett többségi elvet követő demokrácia iránt, mert elkötelezettek a sokféleség értékeinek megőrzése mellett.

A 21. században a „homogén lakosság” kifejezés eggyé vált a nemzeti alapú többséget övező ellenérzéssel. Habermas a többségi közösséget azért kívánja megfosztani autoritásától, mert azt gondolja, hogy ez a sokféleség értéke által meghatározott társadalom megteremtésének előfeltétele. Ebből a szempontból a politikát megelőző homogén közösséghez való tartozást meg kell kérdőjelezni, hiszen az ilyesfajta érzések a kisebbségi, esetleg bevándorló kultúra elnyomásához és marginalizálódásához vezetnek. Habermas úgy érvel, hogy egy „politikát megelőző homogén közösség egy olyan mítoszon alapszik, amelyet kizárólag a lakosság heterogén tagjainak elnyomásával lehetséges fenntartani”.¹³

A „homogén közösség” meghatározó befolyásának kiküszöbölése érdekében Habermas a nemzeti kultúrák autoritásának felszámolására szólít fel. Megfigyelése szerint bár „történelmi okokból számos országban a többségi kultúra egybeforr az általános kultúrával”, ezt „az összeolvadást a lehetőségekhez mérten fel kell oldani úgy, hogy a különféle kulturális, etnikai és vallási csoportok ugyanazon politikai közösség keretein belül azonos feltételek mellett élhessenek együtt”.¹⁴ E célkitűzés megvalósítása érdekében Habermas

olyan álláspontot foglal el, amely a többségi demokrácia befolyásának visszaszorítását a tömeges bevándorlástól és a multikulturalizmus intézményesítésétől várja.

Habermas a nemzeti patriotizmus alternatívájaként az „alkotmányos patriotizmust” hirdeti meg: az alkotmányos patriotizmus támogatását erőteljesen inspirálja a nemzeti hagyományok és a politikát

megelőző kulturális kötődés visszaszorítása. Az alkotmányos patriotizmus fogalma kezdetben a nemzet és az azt körülölelő kultúra ellensúlyozásaként fejlődött ki. A náci Németország örökségének terhe alatt Habermas ezt a fogalmat ajánlja egy olyan új német politikai kultúra megteremtéséhez, amely nyitott a bevándorló új csoportjai, illetve kultúráik befolyása felé. Azt reméli ugyanis, hogy a multikulturális politikai rendszer új valóságához való alkalmazkodáson keresztül egy közösség képes megszabadítania magát a nacionalista örökségtől. Az alkotmányos patriotizmus legfontosabb célja ennek megfelelően az, hogy a német kultúra örökségének kiemelt státuszát leválassa a jelenlegi politikai kultúráról.

Habermas szemében az alkotmányos patriotizmus alternatívát kínál az etikai megalapozású nacionalizmussal szemben. Az egymástól különböző életformák sokszínűségének elismerésén alapuló, közös polgári politikai kultúra megteremtésére törekszik. A polgári politikai kultúra létrehozására helyezett hangsúly Habermas érvrendszerének liberális oldalát jelenti.

Ugyanakkor az ő szemében a polgári politikai kultúra a német nemzeti kultúra státuszának és autoritásának erodálásán keresztül a közélet átformálásának illiberális célját jelenti. Célja, hogy Németországot egy alapvetően bevándorló társadalomként teremtse újjá, amelyben a nemzeti kultúrának nem szabad semmiféle különös privilégiumokat élveznie. Habermas elképzelése szerint a liberális társadalomnak egyetlen szubkultúrát sem szabad diszkriminálnia, s ez utóbbiakat a meghatározó nemzeti közösség kultúrájával egyenrangúan kell kezelnie.

Habermas célja nem igazán a kisebbségek jogi diszkriminációval szembeni védelme, hanem inkább az, hogy a politikai életet megfossza nemzeti értékeitől.

13 Jürgen HABERMAS: *The European Nation State. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship*, Public Culture 1998/2., 407. (Magyarul vö. Uő.: *Állampolgárság és nemzeti identitás. Töprengések az európai jövőről*, Beszélő, 1992. július–december, melléklet, 11; *Az állampolgárság három fogalma*, ford. GLAVINA Zsuzsa – BAYER József, Kritika 1992/8. – a Szerk.)

14 Uo., 408.

» Habermas a nemzeti kultúrák autoritásának felszámolására szólít fel

A nemzeti kultúra különös státuszától való megfosztására irányuló törekvés elválasztja a társadalmat történelmi hagyományaitól és örökségétől. Ezzel pedig egy olyan technokrata jellegű társadalmat teremtené, amelyben a politikai kultúra többé-kevésbé elválik a nemzeti érzésektől, illetve még attól a fizikai és földrajzi valóságtól is, amely azt alátámasztja. Habermas pontosan ezt a helyzet szánja a nemzet többségi kultúrájának azzal, hogy megfosztja a közélet feletti befolyásától. Kifejezetten azért vonta kérdőre a többségi nemzeti kultúra ahhoz fűződő jogát, hogy meghatározza az állampolgárság értékeit, hogy „a különböző kultúrák, etnikumok és vallási csoportok ugyanazon politikai közösség keretei között egyenlő feltételek mellett élhessenek együtt és teremthessenek kapcsolatokat”.¹⁵

Bár az habermasi alkotmányos patriotizmus fogalma Németország saját múltjához fűződő viharvert kapcsolatának kontextusában merült fel, ezek a gondolatok tágabb értelemben a nyugati társadalmak sokszínűséget üdvözlő elképzeléseivel (multikulturalizmus, *Willkommenskultur*) állnak összhangban. A nyugati elit jelentős részének a szemében a sokszínűség azért vált saját magában álló értékévé, mert elidegenedtek a saját társadalmuk értékeitől és történelmi intézményeiktől. Számukra a sokszínűség nem pusztán a kulturális különbözőségek miatt üdvözlendő, hanem azért is, mert természetes módon felsőbbrendű a saját társadalmuk hagyományaihoz képest. Bár a sokszínűséget gyakran úgy üdvözik, mint multikulturalizmust, ez olyan eszközzé is vált, amelyen keresztül a többségi elvet ellenzők hallathatják a hangjukat.

A német szociológus, Ulrich Beck azt állította, hogy „a nemzetállamok a sokféleség tagadását üzenik”, s úgy fogalmazott, hogy az államok „fenyegetést jelentenek a saját társadalmuk sokszínűségére, valamint arra a több irányú lojalításra, amelyek a saját állami határaik keretei között zajló folyamatokhoz kapcsolódnak”.¹⁶ Beck és kozmopolita társainak szemében a sokszínűség a szentséggé válás küszöbén áll. A vezető brit szociológussal, Anthony Giddenssel közösen írt cikke például azt állítja, hogy egy „kozmoszpolitika nézőpontjából a sokszínűség nem a probléma, hanem a megoldás”.¹⁷ A választ a kérdésre meg is adja a cikkének címében: „a nacionalizmus Európa nemzeteinek ellenségévé vált”.

Első pillantásra kevés értelme van egy fizikai valóságot – vagyis a sokszínűséget – morális értékévé formálni. Ám a sokszínűséget nem egyszerűen a plurális vagy többetnikumú társadalom szinonimájaként használják. Ez nemcsak leíró jellegű kifejezés, hanem egy olyan kvázi morális kategória, amely a heterogenitásnak felsőbbrendűséget biztosít a homogenitással szemben. A sokszínűség támogatói gyűlölettel néznek a homogén társadalmi berendezkedésre, különösen azon vonásokra, amelyek a közösségi hagyományokban gyökereznek. Habermas az olyan fogalmakra, mint az „emberek” vagy a „nemzet” úgy tekint, mint szörnyűségekre, melyeket a „jobboldali populisták” azért használnak, hogy aláássák a sokszínűséget. A következő szavakkal magyarázza el a nemzeti lelkiismeret iránti antipátiáját: „A fél évszázadon keresztül tartó munkaerő-bevándorlást követően, figyelemmel az etnikai, nyelvi, vallási sokszínűségükre, még az európai emberek sem tekinthetők többé kulturális értelemben homogénnek.”¹⁸

Jan-Werner Müller német politikatudós visszhangozza Habermasnak az emberek iránt érzett lekicsinylő felfogását, és megerősíti, hogy az „egyedüli, homogén, autentikus nép elképzelése csak a fantázia része”.¹⁹

A sokszínűség értékévé formálásának szándékolt vagy nem szándékolt célja az, hogy ezzel a nemzethez és valójában a közösséghez való tartozást aláássák. A sokszínűség ideológiája a nemzeteken belül a többségi kultúrák aláadásának

15 Uo.

16 Ulrich BECK: *Power in the Global Age*, Polity Press, Cambridge, 2005, 234. Vö. Uő.: *Gentle world power Europe. Vision of a cosmopolitan empire that no longer relies on national ideas*, Frankfurter Rundschau, 2005. július 5.

17 Ulrich BECK – Anthony GIDDENS: *Nationalism has become the enemy of Europe's nations*, The Guardian 2005. október 4.

18 HABERMAS: *The Crisis of the European Union*, 48–49.

19 Jan-Werner MÜLLER: *Angela Merkel's Misunderstood Christian Mission*, ForeignPolicy 2016. március 18., <<https://foreignpolicy.com/2016/03/18/angela-merkels-misunderstood-christian-mission-eu>>.

tervét szolgálja, és a „népet” próbálja meggyőzni. Ezen elképzelések végrehajtása érdekében az olyan fogalmakra, mint az emberek vagy a nemzet, nemcsak illegitimként tekintenek, hanem olyan fantazmagóriaként és illúzióként kezelik őket, amelyek a rosszakaratú populisták képzelgéseiből erednek. A többségellenes kultúra forгатókönyvének szokásos része az „emberek” vagy a „nemzet” mesterséges találmányként való ábrázolása. Habermas például a homogén emberek elképzelését egyenesen a valóság karikatúrájaként festi le. Ugyanakkor, ha a „kulturális értelemben homogén entitások” eltűnnek, akkor érdemes eltűnődni azon, hogy vajon Habermas miért is áldoz oly sok energiát ennek az illúzióknak a kritikájára.

A TÖBBSÉG „NEMZETLENÍTÉSE”

A többségi elv befolyásának visszaszorítása érdekében meghirdetett egyik fő stratégia a népszuverenitás területtől való megfosztása. Habermas népszuverenitással kapcsolatban meghirdetett transznacionális felfogása pontosan ezt

a célt tartja szem előtt. Alattomos módon azt állítja, hogy a népszuverenitás többé már nem virágozhat a nemzetállamok keretei között, túlélése ezért valamilyen transznacionális megoldást kíván meg. A következőképpen fogalmaz ezzel kapcsolatban: „Figyelemmel a világtársadalom összetettségének politikai értelemben nem szabályozott olyan növekedésére, amely a nemzetállamok cselekvésének hatókörét egyre inkább leszűkíti, a politikai döntéshozatali képesség nemzeti határokon túlnyúló igénye magának a demokráciának a normatív jelentéséből fakad.”²⁰ Ebből a szempontból a népszuverenitás határok nélküli transznacionális formája „magának a demokráciának a normatív jelentéséből” fakadna.

Habermas lelkes támogatója annak az ideológiai elképzelésnek, amely az embereket el kívánja távolítani a nemzeti közösségeiktől. Ehhez az elképzeléséhez az egyik eszközt az identitáspolitika és a kisebbségvédelem szolgáltatja, amelyet a nemzeteket megillető önrendelkezési joggal szemben kíván érvényesíteni. A szociális és kulturális identitás lelkes híve, amely ellentétben áll, illetve elkülönül a nemzeti érzésektől és hagyományoktól. Első pillantásra Habermas elköteleződése az „elismerés politikája”, és az identitások sokszínűségének megerősítése mellett éles ellentétben áll kozmopolita felfogásával. Ugyanakkor a jelenlegi kozmopolita-generáció tagjaihoz hasonlóan az ő világnézete sem mutat rokonságot a klasszikus kantianus kozmopolita vi-

lágpolgár- (*Weltbürger*-) felfogással. A kozmopolitizmusnak inkább a negatív teoretikusa ő, vagyis főként a nemzetállami létből való viszolygás, nem pedig a világpolgárság pozitív utópikus ideája inspirálja.

De hogyan lehetséges visszaszorítani a hagyományos értékek befolyását? Habermas világosan látja, hogy az olyan tradicionális értékeket, amelyek a válást és a családi életet érintik, nem lehet egyszerűen eltörölni vagy figyelmen kívül hagyni. Ennek megfelelően egy olyan megközelítés elfogadására sarkall, amely kételyt támaszt a hagyomány értékeinek státusza és morális autoritása



Eurokrácia
– Jürgen Habermas:
*A technokrácia
csábítása* (2015)

20 HABERMAS: *The Crisis of the European Union*, 15.

íránt. Az antipopulista gondolkodók az emberek értékeinek és identitásának megkérdőjelezésétől az embereket a nagy múltú hagyományokhoz fűző kapcsolatok meggyengítését remélik. Habermas ezzel a stratégiával kívánja elérni a „kollektív identitások racionalizálását”, amelyet másképpen úgy is meg lehetne fogalmazni, hogy az identitásokat eltávolítja a hagyományokban rejlő gyökereitől, és folyamatosan az értelemre, valamint a racionális vitákra helyezi a hangsúlyt (ez volna a híres habermasi *diszkurzív demokrácia* modellje). Ahogyan Habermas egyik gondolkodótársa kifejtette: az ilyen „identitások a legnagyobb valószínűség szerint akkor erősödnek meg, ha a nemzeti hagyományokat határozottan megkérdőjelezzük, illetve amikor az állampolgárok elbizonytalanodnak a történelmi folyamatosság vállalását illetően”.²¹

Habermas az identitás nemzeti tartalomtól való megfosztásától reméli a többségi elv befolyásának visszaszorítását. A nemzet és a terület terheitől megszabadítva Habermas és a gondolkodótársai el kívánják magukat szigetelni a többség nyomásától. A népszuverenitáson alapuló területiség befolyásának megkurtítása egybecseng az európai kulturális elitnek azzal az erősödő törekvésével, amely saját magáta területiségtől elszakadva szemléli.

KÖVETKEZTETÉS

Habermasnak a népszuverenitás nacionalistaellenes kritikája a többség zsarnokságától való régi félelmeket kelti újból életre (úgy mint a többségtől eltérő etnikai vagy kulturális kisebbségek kizárása). A sokaság zsarnoki magatartását övező régi aggályok még azzal egészültek tehát ki, hogy a nemzeti elköteleződés minden valószínűség szerint xenofób és kirekesztő is egyben. Ez az oka annak, hogy a többség és a népszuverenitás ellen intézett jelenlegi támadások szorosan összekapcsolódnak a nemzeti szuverenitás elítélésével. A gyakorlatban mindez egy démosz nélküli demokrácia létrehozására szólít fel.

A kirekesztő hajlamnak a nemzeti identitással történő folyamatos összekapcsolása azon a meggyőződésen alapszik, hogy alapvetően helytelen olyan jogokat biztosítani egy nemzet állampolgárainak, amelyeket az állampolgársággal nem rendelkezőktől megtagadnak. Ebből a perspektívából szemlélve például a nem állampolgároknak vagy akár a teljesen idegeneknek a kizárása a választási eljárásból a faji, az etnikai hovatartozáson alapuló vagy a vallási-felekezeti diszkriminációhoz hasonló. Ugyanakkor a demokrácia önmaga karikatúrájává válik, ha egy közösség állampolgára nem élvez sajátos politikai státuszt. Ennek megfelelően Habermas nemzeti szuverenitással szemben viseltetett ellenérzésének célpontja nem egyszerűen a többségi demokrácia, hanem egyúttal az állampolgárok privilegizált helyzete is. A klasszikus többségellenes elméletekhez hasonlóan Habermas többségi demokráciával szemben intézett támadását az emberek élettől való elidegenedése okozza. ■

a többség ellen intézett
támadások szorosan
összekapcsolódnak a nemzeti
szuverenitás elítélésével

21 Lásd Jan-Werner MÜLLER: *On the origins of constitutional patriotism*, Contemporary Political Theory 2006/3., 287–288. (Vö. magyarul Uő.: *Mi a populizmus?*, ford. KONOK Péter, Libri, Budapest, 2018 – a Szerk.)